

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Výukové materiály k předsókratovské filosofii pro učitele na SŠ

Mgr. Petra Hanušová

Závěrečná práce

2014

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

Zadání

tématu závěrečné písemné práce doplňujícího pedagogického studia

Celé jméno studenta: PETRA HANUŠOVÁ
Titul: Bc. Rok zahájení DPS: 2012
Zaměstnání/ škola a ročník studia: MPF FF - 2. ročník magisterského studia - FILOSOFIE

Práce je svým obsahem zaměřena převážně do oblasti: **psychologie, pedagogika, obecná didaktika, oborová didaktika, metodologie, sociologie.** (zakroužkujte)

Téma práce: Vytváření materiálů & předobrazů učebních materiálů pro učitele na SS

Obsah práce:

(určit zaměření práce, stručně vymežit cíle práce a jejich dosažitelnost, obsah práce, metody pro zpracování, účel a aplikovatelnost)

Studentka se zaměřila na důležité filosofické téma a to na rozdíly mezi filosofie a etice. Práce se bude věnovat především charakteristice doby, kdy vznikla učebnická etika a významu pedagogické etiky. Všechno podle funkce čtyři etapy: myšlenka, slova, vyhledávání, řešení a řešení. Přírodní filosofie 5. st. př. n. l. Tato kniha bude koncipována jako učební text pro učitele na střední škole.

Literatura:

- 1) Treiber, J. - Malé dějiny evropského myšlení
- 2) Steing, H. J. - Malé dějiny filosofie
- 3) Patop, J. - Historie české filosofie
- 4) Průcha, J. - Moderní pedagogika
- 5) Šalavský, J. - Obecná didaktika 15. června 2014.

Plánovaný termín odevzdání práce:

Konzultováno s: Dotko Hana Podpis konzultanta: [Podpis]

Práce se odevzdává v termínech vyhlášených garantem DPS nejméně ve dvou vyhotoveních, přičemž nejméně jedna kopie musí být svázaná v pevné vazbě. Práce musí obsahovat normovaný seznam použité literatury a její rozsah (bez příloh) musí být minimálně 40 stran. Formální úprava závěrečné práce se řídí platnými předpisy Univerzity Pardubice.

Prohlašuji, že jsem se seznámil(a) s instrukcemi pro vypracování závěrečné písemné práce.

v Pardubicích dne: 14.3.14 Podpis studující(ho): Janušová

Termín odevzdání Zadání tématu závěrečných prací se uskutečňuje 2x ročně.
Do **15. prosince** pro ty studenty, kteří se chystají přistoupit ke SZZk **v květnu** (s povinností odevzdat práci nejpozději 15. dubna)
a do **15. března** pro ty studenty, kteří se chystají přistoupit ke SZZk **v září** (s povinností odevzdat práci nejpozději 15. června).
Studenti se přihlašují k závěrečné zkoušce prostřednictvím příslušného formuláře **v den odevzdání závěrečné písemné práce.**

Řádně vyplněnou a podepsanou přihlášku odevzdejte osobně (sekretariát KVV, Mgr. Eva Matějová, Dušova ul., J. páro) nebo zasílejte poštou na adresu: Kateřina vea vychovne, FF UPa, Mgr. Eva Matějová, koordinátor DPS, Studentská 84, 532 10 Pardubice

tato část slouží pro potřeby katedry věd o výchově:

Navrhované úpravy:

Souhlas vedoucího práce (datum, podpis):

Poznámky:

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 13. 6. 2014

Mgr. Petra Hanušová

Ráda bych na tomto místě poděkovala své vedoucí závěrečné práce, paní PhDr. Mgr. Iloně Ďatko, Ph.D., za její čas, který mi věnovala, cenné rady a kritické připomínky při vedení mé práce. Také bych chtěla poděkovat své rodině a nejbližším přátelům za jejich podporu.

ANOTACE

Tato práce se v první části zabývá učivem a učebnicemi. Zaměřuje se na to, jak má vypadat správná učebnice a k čemu při vyučování slouží. Práce popisuje základní vlastnosti výběru učiva pro studenty.

Druhá část práce je koncipována jako ucelený učební text presókratické filosofie. Na konci každé kapitoly následují úkoly k procvičení probraného učiva, které nutí studenty se zamyslet nad probranou látkou.

Poslední část se věnuje didaktické analýze učiva. Popisuje cíle a metody výuky předsókratovské filosofie.

KLÍČOVÁ SLOVA

učebnice, učivo, učební text, předsókratici, filosofie

TITLE

Educational materials on presocratic philosophy for teachers at the secondary school

ANNOTATION

This thesis in the first part engages in curriculum and textbooks. It focuses on how a good textbook should look like and what purpose does it serve for in the teaching. The thesis describes the main attributes of selection of curriculum for students.

The second part is designed as a comprehensive teaching text of the presocratic philosophy. The end of each chapter is followed by assignments to practice the curriculum that makes the students think about the taught topic.

The last section deals with the educational analysis of curriculum. It describes the aims and methods of teaching to presocratic philosophy.

KEYWORDS

textbook, curriculum, didactic text, presocratics, philosophy

Obsah

Úvod	9
1. Výukové materiály a jejich význam v obecné didaktice	10
1.1 Učivo a jeho výběr.....	10
1.2 Učebnice	12
1.2.1 Využití učebnic učiteli	15
1.2.2 Učení se z textu.....	16
2. Výukový text k předsókratovské filosofii	18
2.1 Ionští filosofové a vznik filosofie	18
2.1.1 Milétská filosofická škola.....	20
2.1.1.1 Thalés z Milétu	20
2.1.1.2 Anaximandros	21
2.1.1.3 Anaximenés	22
2.1.2 Hérakleitos z Efesu	22
2.2 Pýthagorás a pýthagorejci	25
2.3 Elejská škola	28
2.3.1 Xenofanés z Kolofónu	29
2.3.2 Parmenidés.....	30
2.3.3 Zénón Elejský	31
2.4 Přírodní filosofie a atomistika.....	34
2.4.1 Empedoklés z Akragantu	34
2.4.2 Anaxagoras z Klazomen	35
2.4.3 Leukippos z Milétu	36
2.4.4 Démokritos z Abdéry	37
2.5 Závěrečné shrnutí.....	39
2.6 Test z presókratické filosofie.....	39
3. Didaktický rozbor učiva	41
3.1 Cíle výuky.....	41
3.2 Metody a pomůcky	41
3.3 Mezipředmětová souvislost	42
3.4 Východiska a zdroje.....	42
2.5 Struktura učebního textu.....	43
Závěr	44
Použitá literatura:	46

Úvod

Tato závěrečná práce je psána na téma předsókratické filosofie. Toto filosofické téma je často mnohdy opomíjené nebo je mu věnovaná poměrně malá pozornost. Přesto je to důležité téma, neboť v počátcích antické filosofie se rodí celá západní tradice, která je v myšlení patrná až dodnes.

Vytvořit učební text na toto téma předsókratické filosofie jsem si vybrala hlavně proto, že k oboru filosofie neexistují téměř žádné kvalitní výukové texty, natož k tématu předsókratické filosofie. Za hlavní problém tohoto tématu považuji zejména to, že se nám nedochovalo mnoho primárních textů. Často máme od autorů dochované pouze některé základní zlomky a můžeme se pak pouze domnívat, co tím dotyčný filosof myslel. To je tedy podle mě jedním z problémů při sestavování učebních textů. Nebudu zde tedy vycházet z primárních děl filosofů, ale jako základní literaturu zvolím díla jako: Tretera - *Nástin dějin evropského myšlení*, Störig - *Malé dějiny filosofie* a Patočka - *Nejstarší řecká filosofie*.

Závěrečnou práci rozdělím na tři základní kapitoly, oddíly. První část se bude věnovat učebním textům z hlediska obecné didaktiky. Nejprve se zaměřím na vymezení pojmu učiva, kdy popíši, jaký charakter má učivo mít a s jakým zřetelem má být vybíráno. Dále se zaměřím na termín učebnic a jejich funkcí. Tématem mi rovněž bude, jak slouží učebnice a jak využíváme při výuce učení se z textu, na čemž jsou učebnice stavěné.

Druhá část práce podá ucelený učební text k předsókratické filosofii. Text bude strukturován do čtyř základních podkapitol, které odpovídají čtyřem myšlenkově různým filosofickým školám či odvětvím. V první řadě se budeme tedy zabývat Ionskou filosofií, do které řadíme Milétskou filosofickou školu a myšlenkově příbuzného Hérakleita z Efesu. Druhá podkapitola se zaměří na filosofickou školu pýthagorejců a Pýthagory. Třetí filosofická škola, zaměřující se na významnou otázku po bytí, bude další podkapitolou a to podkapitolou věnující se elejské škole. Poslední podkapitola se zaměří na přírodní filosofii a atomismus.

Závěrečná část práce podá didaktický rozbor učiva, kde hlavně zdůrazním cíle a metody, kterých se bude při výuce užívat, poukáži také na východiska a mezipředmětovou souvislost.

1. Výukové materiály a jejich význam v obecné didaktice

V této první části práce se budeme zabývat obecnou didaktikou ve vztahu k učebnicím a výukovým textům, abychom poté byli schopni přejít k učebním textům k předsofistické filosofii.

Obecná didaktika je obor, který se zabývá tím, jak se má vyučovat. Didaktika je tedy jakousi teorií vyučování. Zabývá se obecně tím, jak vyučovat, jakým způsobem, aby to přineslo potřebné výsledky. Dochází ke zkoumání a charakterizaci činností žáků a učitelů v procesu vzdělávání.¹

Didaktika může být rovněž oborová, kde se zkoumá vyučování konkrétních vědních disciplín či předmětů, kterým se žáci učí. Příkladem nám může být oborová didaktika hudební výchovy nebo didaktika přírodních věd.²

Pro výuku a vyučování je nezbytné nejprve znát obecnou didaktiku vzdělávání a pravidla učebního procesu, aby se každý pedagog mohl dále zabývat oborovou didaktikou předmětů, které učí. Každý vyučovací předmět může mít své specifické metody, které se mohou odlišovat od ostatních předmětů, ale také může využívat společných metod.

1.1 Učivo a jeho výběr

Výběr učiva pro žáky a studenty je velice důležitý. Učivo musí být postupně od jednoduchého stupňováno ke složitějšímu s tím, jak žák postupuje v rámci vzdělávání postupně ve třídách, od základního vzdělání ke střednímu, vyššímu odbornému a vysokému. Učivo na předchozí témata musí navazovat a rozvíjet je. Nezbytná je také mezipředmětová provázanost.

Nejprve se podíváme na základní definici, jak Skalková vymezuje učivo a co vůbec učivo je. „Učivo vzniká zpracováním obsahů představujících různé oblasti kultury (vědy a techniky, umění, činností a hodnot) do školního vzdělávání, tj. do učebních plánů, osnov, učebnic, do vyučovacího procesu.“³ Učivem je tedy myšleno vše, co je žákům přednášeno na hodinách, co se učí zábavnou formou či poznáváním apod. Obsah učiva je z běžného života a vědění transformován právě do vyučování pro žáky, aby byl snadněji

¹ SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7, str. 13.

² Tamtéž, str. 18.

³ Tamtéž, str. 71.

zapamatovatelný a pochopitelný. Obsah učiva musí být náležitě podle určité posloupnosti a návaznosti utříděn. Skalková transformaci učiva do vyučovacího procesu nazývá didaktickou transformací. Při transformaci do učiva se uplatňuje hledisko cílů, kterých chceme dosáhnout a k nimž je obsah zaměřen. Dále je důležité hledisko subjektu, který je hlavním subjektem v procesu učení, tedy žáka a ve vztahu k němu také role učitele. U žáka je důležitá otázka smyslu a významnosti učiva pro jeho budoucnost, návaznost k dalšímu učivu a hledisko věku, kdy je žák schopen učivo zvládnout. U učitele by mělo dojít k naprostému pochopení učiva tak, aby byl schopen žákům učivo předat tak, aby žáci učivo pochopili.⁴

Takže zde vidíme, že u učiva je pro žáky důležitá jednoduchost a pochopitelnost, dále je třeba návaznosti učiva na předchozí látku a v neposlední řadě je důležitý smysl, proč se toto učivo mají žáci učit. Naopak učitel by již měl mít látku zvládnutou minimálně na takové úrovni, aby ji byl schopen předat žákům. Určitě by se učitel měl dále ve svém oboru vzdělávat a rozvíjet, některé předměty to dokonce vyžadují (př. právo - je třeba studovat nové zákoníky apod.).

Skalková připomíná teorii základního učiva podle Otokara Chlupa. Chlup klade důraz na výběr toho podstatného a základního, co by se žáci vůbec měli učit v různých stupních vzdělávání. Výběr by měl být takový, aby se žáci zbytečně ve školách nepřetěžovali učivem, které není třeba znát. Chlupovi jde u učiva o vzájemnou mezipředmětovou propojenost, tvořivost, aktivní poznávání oproti mechanickému zapamatování na určitou dobu (např. naučení se pouček a definic do doby než splním písemný test či zkoušení).⁵ Chlup tedy klade důraz na pochopení probrané látky oproti tzv. biflování. Již tím, jak se podává výklad v hodině, se může významně ovlivnit zájem žáka o probíranou látku. Pokud se u žáka neprobudí zájem, pak dochází k tomu, že se učivem zaobírá pouze před zkoušením či testem a to hlavně z důvodu ohodnocení.

Učivo má být neustále aktualizováno a modernizováno. O modernizaci školního vyučování, kdy má obsah výuky odpovídat moderní vědě a technice, se začíná mluvit zejména ke konci 50. let 20. století. Obsah výuky je nutno pravidelně aktualizovat, obzvlášť v některých předmětech, aby se žáci neučili zastaralé koncepce a pohledy na různé problémy. To, co se učí ve školách, by mělo odpovídat soudobé moderní vědě, ale

⁴ Tamtéž, str. 71.

⁵ Tamtéž, str. 72.

zároveň by se učivo mělo odvíjet i od věku žáků a mělo by jejich možnostem být přizpůsobeno. Modernizace ve vyučovacím procesu se netýká jen obsahu učiva, ale Skalková nám ukazuje, že i učebních plánů. S rychle vzrůstajícími novými poznatky a informacemi se mění i přístup ke vzdělání. Nejde už o statický přístup, kde jde hlavně o získání nových hotových informací, ale o dynamický přístup. Dynamický přístup se orientuje na rychlé změny ve vědě a technice a klade důraz na to, že každý jedinec se musí snažit i nadále získávat nové informace a poznání. Další posun v učebních textech a výuce byl směrem od praktického vyučování k teoretickému charakteru učiva. Výuka teorie pomáhá pochopit, jak některé věci fungují a pracují.⁶

1.2 Učebnice

Každá učebnice, která má být využívána ve školách musí projít schválením. Učebnice schvaluje Ministerstvo školství a musí být v souladu s RVP (rámcový vzdělávací program).

Historie učebních textů je velmi stará. Učební texty jsou ještě mnohem starší, než je vynález knihtisku. První učebnice byly nalezeny několik tisíc let před naším letopočtem ve starověké Asýrii, Babylonu, Egyptě a Číně. Zaznamenání textu bylo pomocí klínového písma na hliněné destičky nebo pergamenové svitky. K většímu rozvoji učebnic došlo až v 15. století po vynálezu knihtisku. Za zakladatele moderních učebnic je považován Jan Amos Komenský. Komenský dokázal velice aktuálně zformulovat požadavky na obsah učebnic. Na základě vznikání nových a nových učebních textů vznikla i nová disciplína - teorie a výzkum učení se z textu.⁷

Učebnice nám tedy slouží již poměrně dlouho a možná by se mohlo zdát, že učebnice jsou zastaralé a že by je mohly nahradit počítačové programy. Přesto se to však neděje a učebnice jsou stále využívány, podle mě ani není možné, aby funkce učebnic ve školách někdy zanikla. Je však nutné, aby učebnice byly aktuální, proto vznikají neustále nové a lepší učebnice. Nyní již nebývají učebnice pouhým textem, ale bývají hodně doplňovány obrazovým materiálem, zvukový materiál může být na přiloženém cd. Řekla bych tedy, že učebnice má nyní širší záběr, na co má možnost působit při výuce.

⁶ Tamtéž, str. 74 - 75.

⁷ PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-631-4, str. 270 - 271.

Učebnice není jako každá jiná kniha. Je to propracované médium s bohatě členěnou strukturou. Průcha rozlišuje tři základní pojetí učebnice:

- 1) učebnice jako kurikulární projekt;
- 2) učebnice jako zdroj obsahu vzdělávání pro žáky;
- 3) učebnice jako didaktický prostředek pro učitele.⁸

Učebnice jako kurikulární projekt slouží k tomu, že ovlivňuje vzdělávací procesy ve škole. Učebnice odpovídá vzdělávací politice v dané oblasti či státu a obsahu vzdělávání, které přísluší určitému typu a stupni školy, kde se učebnice užívá. Obsah učebnic má vliv na ekonomické a sociální názory (např. co se týče různých postojů a předsudků etnických, rasových a náboženských). Dále mohou učebnice ovlivňovat a zároveň třeba zkrásněle prezentovat názor na události v minulosti a tím upravovat historické vzdělání žáků.⁹

Učebnice jsou didaktickými prostředky - tedy napomáhají ke splnění výchovně-vzdělávacích cílů. Učebnice řadíme k textovým materiálům, které využíváme ke studiu. Do skupiny textových materiálů mohou patřit kromě učebnice i různé metodické příručky, slovníky apod. I když v dnešní době rozvoje počítačů a dalších moderních technologií, by se mohlo zdát, že učebnice jsou zastaralé a nmoderní, stále se jich hojně využívá ve školách.¹⁰

Nyní se podíváme na to, jaké základní funkce plní učebnice. Průcha vymezuje tři základní funkce:

- 1) prezentace učiva - hlavně je učebnice souborem informací, které předkládá;
- 2) řízení učení a vyučování - řídí žáky při učení různými úkoly a cvičeními, které doplňují sumu informací, které se má žák naučit; dále napomáhá učiteli při vedení hodiny a jejím rozložení;
- 3) funkce organizační (orientační) - učebnice sama informuje o způsobech užití textu, cvičení atd. a přispívá k tomu náležitým uspořádáním, obsahem a rejstříkem.¹¹

Učebnice jsou po výkladu učitele tím hlavní, co doprovází proces samotného vzdělávání, jsou jedním z velmi důležitých médií ve vyučování. Text v učebnici je jedním z možností didaktického textu, který hraje svoji roli ve vyučování. Spolu s vysokým rozmachem učebnic se rozvinul i výzkum, kdy se zkoumá učení z textu a učení z obrazového

⁸ Tamtéž, str. 272.

⁹ Tamtéž, str. 273 - 274.

¹⁰ Tamtéž, str. 276 - 277.

¹¹ Tamtéž, str. 277 - 278.

materiálu. Důležité je, jak žáci i dospělí vnímají text a obrazový materiál, a jakým způsobem v procesu učení přispívá samotná učebnice. Učení z textu není pouhým pasivním vnímáním žáka, kterému text prezentuje určité informace. Jedná se spíše o aktivní vnímání, kdy prezentované informace vzdělávaný vstřebává a zapamatovává si je. „Učení z textu se objasňuje jako interakce mezi subjektem a textem, při níž na sebe působí různé charakteristiky těchto ‚partnerů‘.“¹² Základní pro učení se z textu je jazyková vybavenost žáka na úrovni, na jaké je psána učebnice. Kdyby žák byl mladý a učebnice používala mnoho odborných termínů, kterým by nerozuměl, učebnice by nespĺňovala základní podmínku, aby žákovi mohla sloužit.¹³

Učebnice má navíc oproti výkladu učitele tu výhodu, že si ji můžeme vzít, kam chceme a věnovat se studium z ní, kdy chceme. Pro samostudium z různých učebnic a příruček je však důležitá motivace proč to děláme, která nás donutí si ve volném čase vzít učebnici a věnovat se studiu. Výklad učitele má naopak oproti učebnicím zase tu výhodu, že učitel může odpovídat na otázky žáků, dovysvětlit učivo a procvičit ho s nimi. Navíc vede hodinu a žáky do ní zapojuje takovým způsobem, aby se ve škole nevěnovali jiným aktivitám.

Dalším důležitým aspektem, aby učebnice fungovala, jak má, je kromě jazykové úrovně ještě obtížnost učiva neboli textu učebnic. Text učebnic má být podán zajímavou až zábavnou formou a jazykem srozumitelným pro žáky.¹⁴ V textu by podle mě nemělo být převažující množství odborných termínů, ale jazyk by se měl snažit přiblížit běžné mluvě. Když už se však užívají odborné termíny, tak jedině tak, že jsou náležitě vysvětleny pro žáky, aby pochopili jejich význam a byli schopni porozumět významu textu, kde se nadále vysvětlené termíny užívají. Postupně s věkem se může stupňovat odbornost výukových textů, neboť ve vyšším věku či na vysoké škole je již jedinec schopen zvládnout odborné texty.

Když člověk dostane do ruky učebnici a začte se do ní, jak Průcha poznamenává, tak ihned automaticky hodnotí obtížnost textu. Většinou, pokud je text dobře srozumitelný, tak se nad tím dotýčný ani nepozastaví. V opačném případě, kdy text je obtížný, tak dotýčný, který se do učebnice začel, ji brzy odkládá s tím, že text je nesnadný. Průcha zmiňuje, že každý text ihned při čtení intuitivně hodnotíme podle jeho snadnosti, nesnadnosti až

¹² Tamtéž, str. 281.

¹³ Tamtéž, str. 280 - 282.

¹⁴ Tamtéž, str. 283.

obtížnosti. Průcha obtížnost textu učebnic definuje jako objektivní vlastnost, na které se většina žáků či čtenářů učebnice shoduje.¹⁵

Při určování obtížnosti textu učebnic nám slouží vzorce k měření obtížnosti didaktického textu. U měření obtížnosti se například zohledňuje délka slov a další aspekty psaného textu. Dále se musí zohledňovat pro jakou věkovou skupinu je text psán apod.¹⁶

1.2.1 Využití učebnic učiteli

Dalším tématem, které se týká učebních textů, které Průcha probírá, je způsob využití učebnic vyučujícími. Učebnice v první řadě slouží učiteli k plánování výuky a jejímu členění ve výuce.¹⁷

Učebnice nejen že obsahují teorii, ale k ní jsou většinou následně řazeny různé úkoly a cvičení, která procvičují probranou látku. Jak já bych řekla, tato cvičení často dávají učiteli zpětnou vazbu, zda probraná látka byla žáky pochopena nebo je třeba se jí ještě věnovat.

Z výzkumu, jaké informační zdroje učitelé využívají při přípravě na vyučovací hodiny, vyplývá, jak Průcha uvádí, že nejpoužívanější jsou učebnice, poté jsou metodické příručky a další zdroje.¹⁸ Z toho vyplývá, že nejen že jsou učebnice psány a používány žáky, ale také slouží samotnému učiteli. Mnohdy učebnice mohou i usnadnit práci v hodině, kdy by učitel musel strávit mnoho hodin nad plánováním výuky, vymyšlením různých úkolů a cvičení. Zatímco učebnice je určitým plánem hodin a systematické návaznosti a propojenosti učiva.

Průcha klade důraz na zajímavý jev, kdy ve Francii je typické užívání učebnic v humanitních předmětech, zatímco v přírodních vědách se učebnice již tolik nevyužívají. Sám Průcha tento jev uvádí jako paradoxní.¹⁹ S tímto tvrzením jako paradoxním souhlasím, neboť právě kvalitní učebnice a výukové texty v humanitních vědách jsou podle mého názoru velkým nedostatkem v českém školství. Pravděpodobně na to bude mít velký vliv rychlý rozvoj vědy, který má prokazatelné výsledky. Dále k tomu také přispívá neschopnost jednoznačně tyto znalosti ověřit

¹⁵ Tamtéž, str. 283.

¹⁶ Tamtéž, str. 284.

¹⁷ Tamtéž, str. 293.

¹⁸ Tamtéž, str. 294.

¹⁹ Tamtéž, str. 295.

jednoduchým testem. Právě díky nedostatku učebních textů v humanitních vědách, vzniká v této práci v druhé části učební text v oboru filosofie.

S vysokým a rychlým rozvojem vědy a zejména počítačů, docházelo k domněnce, že počítače nahradí v budoucnu učebnice ve výuce. Tato domněnka se však nenaplnila a naopak došlo k znovuoživení vlivu učebnice ve školním vyučování.²⁰

1.2.2 Učení se z textu

Učebnice pracují s textem a k textu se tedy přistupuje jako k nástroji vzdělávání. Petty říká, že kvalitní učebnice představuje „zlatý důl“ různých činností, které souvisí s textem a pomáhají žákům při porozumění a zapamatování. Čtení nějakého textu samo nezaručuje získání znalostí, k tomu je navíc ještě třeba soustředění. Pokud soustředění na čtený text chybí, tak po přečtení nejsme schopni říci, o čem text byl. Existují dva základní přístupy ke čtení textu. Prvním z nich je povrchový přístup, kdy se student snaží rychle vstřebat důležité informace z textu, zejména proto, aby byl schopen splnit zkoušku či napsat test. Druhým typem je hloubkový přístup, kdy jde o pochopení celkovosti tématu a jeho souvislostí, smysl učiva a jeho logiku.²¹

Právě hloubkové čtení je důležité pro filosofii, neboť i pochopení jednoho termínu ve větě špatně, může pozměnit celkový význam. Bude tedy důležité, aby studenti, kteří budou číst učební text, který je sepsán v druhé kapitole, četli text hloubkově.

K hloubkovému pochopení čteného textu je třeba tedy aktivního přístupu k textu a nejlépe ještě pozitivní motivace. Učitel může zajistit aktivní výkon žáka při čtení textu různými dalšími činnostmi. Příkladem těchto činností může být vybudnutí žáka, aby našel v textu vysvětlení určitého jevu nebo aby předložil stručné zápisky z textu či svoji stručnou kritiku toho textu. Doplnujícími činnostmi k textu může být také zadání referátu či několika otázek, kdy odpovědi na otázky jsou uvedeny v textu. Tyto další činnosti, které se vážou na práci s textem, mohou žáky správně motivovat a ti se pak na text více soustředí a dochází k jeho správnému vstřebání a porozumění.²²

²⁰ Tamtéž, str. 296.

²¹ PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha: Portál 2004. ISBN 80-7178-978-X., str. 248.

²² Tamtéž, str. 249.

Dále bych ráda uvedla tři základní dovednosti podle Pettyho, které získáváme postupným učením se čtení z textu. První dovedností je osvojování si informací z textu, kterého nelze dosáhnout bez praxe. Druhou dovedností je dovednost správně se orientovat v učebnici, knize či knihovně. A nakonec poslední dovednost je ta, která pomáhá žákům se seznamovat s učebnicemi a dalšími důležitými texty k tématu.²³

²³ Tamtéž, str. 250.

2. Výukový text k předsókratovské filosofii

Tento výukový text na téma předsókratické filosofie vznikl z důvodů nedostatku učební opory pro studenty filosofie. Cílem toho textu je seznámit vás, milí studenti, s počátky filosofie v antice. Věřím, že tento učební text k tomu bude nápomocen.

Na konci studia učebního textu budete ovládat základní znalosti ohledně předsókratických filosofů. Budete znát základní rozdělení předsókratické filosofie, dále budete umět vyjmenovat filozofy a zařadit je do různých filozofických škol, na které se předsókratická filosofie dělí. A nakonec také budete schopni popsat postupný myšlenkový vývoj, zejména v pohledu na svět ve filosofii.

2.1 Ionští filozofové a vznik filosofie

Cíle kapitoly: Cílem této kapitoly je seznámit se s ionskou filozofií. Na konci kapitoly budete schopni popsat kde, a kdy vzniká filozofie, z čeho se vyvíjí, a dokážete vyjmenovat filozofy tohoto období. Dalším cílem je naučit Vás, co je to pralátka, proč byla pro ionské filozofy důležitá, dále pak dokážete každému filozofovi tu správnou pralátku přiřadit.

Klíčová slova: Milétská filozofie, Hérakleitos, pralátka, vznik světa

Učební text:

Pochopení vzniku filozofie, kde a proč je velmi důležité pro uvedení do tohoto tématu. Proto jsou následující řádky věnovány rozdílu filozofie a mýtu, ze kterého se filozofie vyvíjí.

Naše kultura a filozofie má počátek v Řecku, kde vznikla mocná duchovní tradice, někdy také slabá, ale bez přerušení dosahuje až k nám a naší současnosti. Za těch několik století, která uběhla, filozofie prošla mnohými významnými změnami. Řecko bylo za své doby velkou mocností, která obchodovala a díky námořním plavbám ovládla celé středomoří. S

rozvojem obchodu a mořeplavectví docházelo k rozvoji vzdělanosti. Postupně se lidé vymaňují z mytologických a náboženských představ a mají potřebu vysvětlit vznik světa.²⁴

Filosofie vznikla postupným vývojem z mýtu a řeckého náboženství, které bylo rovněž mytologické. Mýtus v podobě přítomnosti odkazuje k minulosti za pomoci vzpomínky. „Mýtus udržuje spojení soudobého člověka s tímto světem minulým, tak silným a mocným, že soudobost je proti němu pocíťována jako degradace.“²⁵ V mýtu ještě není mnoho vyvinut lidský intelekt, neobjevuje se samostatnost jedince a kritická reflexe, což je právě typické pro filosofické období. Podstatným rysem mýtické společnosti je společenskost a sociálnost lidí jedné skupiny, kdy skupina je oporou jednotlivci. Lidé žijící v mýtu mají vždy dopředu odpovědi na své otázky, mají naučené vzorce chování, které opakují.²⁶

Filosofie, rostoucí z mýtu, se zaměřuje na vztah člověka k bytí v celku a k lidskému osudu. Vznikající filosofie je současně i s vědou a je s ní spjata na velice dlouhou dobu. Filosofie však už člověka vyděluje ze společnosti a zajímá se o něj jako o individuum.²⁷

Předsókratici, kterými se v této práci zabýváme, jsou filosofové z prvního období řecké filosofie, ze kterého se nedochovalo mnoho děl. Z dochované tvorby těchto filosofů známe pouze některá díla nebo jen určité zlomky z díla. Další informace, které máme o tomto období filosofie, je z děl pozdějších filosofů, kteří se o svých předchůdcích zmiňují, navazují na ně nebo je kritizují.²⁸

Nyní si představíme Milétskou filosofickou školu a Hérakleita z Efesu. Obě tyto podkapitoly mají společný zájem o vznik světa a věcí. Proto se budeme v těchto kapitolách zabývat zejména pralátkami, ze kterých vše vzniklo. Filosofům Milétské školy a Hérakleitovi je tedy společné myšlení a místo, kde filosofové působí - Milét (s výjimkou působení Hérakleita, který působí v jiném městě, ale Milétanům je svými myšlenkami velice podobný).

²⁴ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 92 - 93.

²⁵ PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-702-1195-4, str. 24.

²⁶ Tamtéž, str. 24 - 25.

²⁷ Tamtéž, str. 30.

²⁸ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 96.

2.1.1 Milétská filosofická škola

Období přelomu 7. a 6. století před naším letopočtem je nazýváno obdobím, kdy vzniklo západní filosofické myšlení. Toto období se odlišuje od přechozího období, které se zaměřovalo na mýtus a mytologii. Ke vzniku filosofie došlo v městě Milétu, což je na území dnešního Turecka (pobřeží Malé Asie). Přístav Milétos byl označován jako „perla Iónie“, protože toto místo bylo kolonizováno řeckým kmenem Iónů. Právě v tomto přístavním městečku se rodila filosofie. Tato filosofie bývá dnes nazývána jako naivní hlavně proto, že názory v této filosofii jsou jednoduché a dnes nebývají považovány za aktuální. Na počátku se filosofie zabývala přírodou (řecky fýsis). Filozofové zabývající se přírodou byli tedy filosofové přírody.²⁹

Jan Patočka upozorňuje, že první filosofové přistupují ke světu s důvěrou a vychází z toho, jak se jim konkrétní jevy jeví a ne z toho, co je kauzálně zapříčiňuje. S postupným rozvojem vědy se ztrácí schopnost dívat se na svět jinak než z kauzálního hlediska a posuzovat skutečnosti podle toho, jak se nám ukazují. Svět pro tyto první myslitele, je světem přirozeným.³⁰

2.1.1.1 Thalés z Milétu

Thalés žil přibližně v letech 624 - 545 př. n. l. Neznáme žádné jeho předchůdce, i díky tomu právě bývá označován za zakladatele Milétské filosofické školy a za otce filosofie. Mnoho informací se o samotném Tháletovi a jeho filosofii nedochovalo. Bývá řazen mezi takzvaných sedm mudrců, což bylo sedm moudrých a vlivných mužů v antickém Řecku. Pravděpodobně pochází přímo z Milétu a byl to zámožný kupec a vlivný muž. Byl to velice všestranný muž, který byl znám jako cestovatel, mořeplavec, vlivný politik a vědec. Jako vědec se zaměřoval zejména na obory jako astronomie a geometrie. Dokázal své vědecké poznatky prakticky aplikovat. Traduje se o něm, že dokázal předpovědět, že bude značná úroda oliv, proto skoupil a pronajal mnoho lisů na olivy, které pak zapůjčoval a mnohonásobně na tomto svém odhadu úrody vydělal. Díky znalosti astronomie dokázal předpovědět zatmění Slunce.³¹

²⁹ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 29 - 30.

³⁰ Tamtéž, str. 36.

³¹ Tamtéž, str. 30 - 31.

Nyní přejdeme k Thaletově vlastní filosofii. Zabýval se otázkou vzniku světa, kdy za prvopočátek všeho považoval vodu (řecky hýdor). Voda je hmotným prvkem a přírodním živlem. Voda pro něj byla významným živlem asi hlavně proto, že byl mořeplavcem. Možná ho motivovalo i to, že bez vody není možný život. Dnes jde pouze o dohady, co přesně vedlo Thaléta k vodě. Často se o něm mluví jako o hýlozoistovi (řecký termín skládající se ze dvou slov: hýlé = látka, hmota; zoé = život), šlo o to, že svými výroky a filosofií oduševňoval hmotu.³²

Od Tháleta se nám nedochoval žádný filosofický spis. Ale je o něm známo, že „(...) odpověděl na otázku, co je nejobtížnější ze všech věcí: ‚Znát sebe sama‘, co nejsnadnější: ‚Poradit druhým‘, co je bůh: ‚To, co nemá počátek ani konec‘, a jak lze žít v dokonalém souladu s ctností: ‚Tak, že nikdy nečiníme to, co odsuzujeme u druhých‘.“³³

2.1.1.2 Anaximandros

Anaximandros je dalším filosofem, který se zajímal o pralátku, ze které vše vzniklo. Žil přibližně 610 - 546 př. n. l. Známy byl tím, že napsal první prozaické dílo v řečtině, které bylo i dílem filosofickým a jeho námětem byla příroda (název Peri fyseós = O přírodě). Od Anaximandra pochází důležitý řecký termín arché neboli pralátka, který je charakteristický pro Milétskou filosofickou školu (pochází ze slova archein = vládnout). Z toho je pak možné odvodit, že arché je prvek či pralátka, která vládne světu.³⁴

Anaximandrova filosofie vychází z toho, že pralátkou je apeiron. Nejde o nějaký určitý prvek například živlel, který již existuje ve světě, ale vše ve světě pochází z něčeho neurčitého a neomezeného. Apeiron je tedy neomezeno, neurčito a nekonečno, je to pralátka, která nemá žádnou mez ani hranici. Slovo apeiron je řeckým slovem a pochází ze slov peras = mez, hranice a z předložky a, která znamená ne, tedy zápor. Apeiron je principem, který řídí pomíjivé věci ve světě a zároveň je uspořádává do celku.³⁵

U Anaximandra jde o první nemytologický obraz vzniku světa, vykládá vznik světa z apeironu, ze kterého vše vzniká a do čeho též zaniká podle nutnosti - nutností je přírodní zákonitost. Vznik a zánik je závislý na tom, že si všechny věci ve světě platí „pokutu za

³² Tamtéž, str. 31 - 32.

³³ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 97.

³⁴ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 32.

³⁵ Tamtéž, str. 33.

své bezpráví“. Anaximandros tímto myslí určitý běh protikladů, které se postupně oddělují z apeironu (z jednoty). Základními protiklady pro Anaximadra jsou teplo a chladno, vlhko a sucho a z toho vzniká celé kosmické uspořádání. Apeiron bychom dnes nazvali jakýmsi prototypem mlhoviny.³⁶

Anaximandros přišel i s teorií vývoje člověka, podle které se člověk vyvinul z ryb. Vychází z toho, že první živočichové vyrostli ve vlhku. Jeho názor dnes není brán zase za tolik scestný, protože dnešní věda pokládá za velice pravděpodobné, že život vznikl v hlubinách oceánu.³⁷

2.1.1.3 Anaximenés

Anaximenés, který žil přibližně 585 - 528 př. n. l., se také zabýval přírodní tematikou. Za pralátku stanovil vzduch. Vychází z učení Anaximandra, kdy přebírá to, že vzduch je nekonečný, všeobsáhlý a neomezený (řecky apeiros aer). Rozdílem mezi nimi je to, že Anaximenés jako pralátku nevolí neurčitou látku, ale konkrétní všeobsahující vzduch. Pravděpodobně, když Anaximenés zvolil za pralátku vzduch, tak vycházel z toho, že je nezbytný k životu a že s posledním vydechnutím končí život.³⁸

Vzduchem není myšleno pouze to, co dýcháme, ale myslí tím oživující dech i duši.³⁹ Zde se tedy rovněž projevuje hýlozoismus, kdy látka bývá oduševňována, jako u Tháleta.

Anaximénova filosofie nekončí u stanovení pralátky, ze které vše vzniká. Dále se také věnuje procesu vznikání z pralátky, kdy vše ze vzduchu vzniká dvěma procesy, které jsou si navzájem protikladné - zhušťováním a zředováním.⁴⁰

2.1.2 Hérakleitos z Efesu

Hérakleitos je další myslitel, který se řadí k filosofům Milétské filosofické školy, i když ve městě Milétu vůbec nepůsobil. Svou naukou se Milétské škole přibližuje. Žil přibližně 540 až 480 př. n. l. a pocházel z rodu efeských basileů (králů), ale svoji dědičnou výsadu

³⁶ Tamtéž, str. 33 - 35.

³⁷ Tamtéž, str. 35.

³⁸ Tamtéž, str. 35.

³⁹ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 98.

⁴⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 35 - 36.

přenechal svému bratrovi. Zřejmě se funkce vzdal, protože nebyl nadšen z politických událostí, a proto se stal poustevníkem na okraji společnosti v horách. O Hérakleitovi se často mluví jako o temném a plačícím filosofovi. Přízvisko plačící získal díky svému pesimismu a přízvisko temný, protože byl tajemný a ne pro každého snadno srozumitelný.⁴¹

I Hérakleitos, zrovna jako Milétští filosofové, se zabýval otázkou, z čeho všechno vzniklo. Pralátkou pro Hérakleita byl přírodní živel - oheň (řecky pyr). Svět je pro něj nikým nestvořený a je věčně živým ohněm, který má schopnost přetvářet věci. Věčně živý oheň tedy vyjadřuje hýlozoismus. Hérakleitova filosofie bytí je založena na dění, nejde o to, co v přítomnosti je, ale čím se to také stává. Dění se proměňuje v protiklady a ty pak sjednocuje harmonie. Harmonii ve světě řídí logos (rozum). Člověk je rozumný, pokud porozumí logu.⁴²

Dění světa a proměnlivost je význačná v Hérakleitově filosofii a k vyjádření dění používá obraz plynoucí řeky. Nestálost vychází z ohně, který se rozněcuje a uhasíná podle určité míry. Je mu přisuzováno autorství citátu: „Nelze dvakrát vstoupit do téže řeky... ta se prudkostí a rychlostí své změny rozptýluje a zase spojuje... přichází a zase odchází.“ a dalšího citátu: *Panta rhei* = „vše teče, vše plyne“.⁴³ Tyto citáty vyjadřují, že se svět proměňuje v čase a i člověk sám se proměňuje. Právě proto člověk nemůže dvakrát vstoupit do téže řeky, protože v té řece bude jiná voda, bude to v jiném čase a člověk také zestárne.

V jeho filosofii nejde jen o rozmanitost dění ve světě, ale o to, že svět je bojem protikladů, které jsou ve společné rovnováze a harmonii. Každé jsoučno se díky změně proměňuje ve svůj protiklad a právě díky napětí protikladů se udržuje jednota světa. Jednota a harmonie zastřešuje boj (řecky *polemos*) protikladů, který je hybnou silou veškerého dění světa.⁴⁴

Právě za svoji nauku o logu je nejvíce považován za temného filosofa, je totiž brána za nezáhadnější. Podle Hérakleita je logos (rozum, slovo, smysl, řeč) všem společný, ale promlouvá jen k těm, kteří se k němu probudí. Těm, kteří v sobě probudí logos, bude otevřen smysl věcí. Logos podle Hérakleita je činitelem, který sjednocuje a člověka vyvádí ze soukromého světa do světa společného a tím v člověku probouzí pravou filosofickou

⁴¹ Tamtéž, str. 37.

⁴² Tamtéž, str. 38.

⁴³ Tamtéž, str. 39.

⁴⁴ Tamtéž, str. 39.

přítomnost. Poznání logu přírody a světa je možné skrze sebezpoznaní individuálního logu. Je nutné proniknout za jevovou stránku světa a poznat nezjevnou harmonii.⁴⁵

Shrnutí:

Filosofie vyrůstá z mýtu, proto se nejprve zaměřuje na lidský osud a vztah člověka k celku. Na rozdíl od mýtu má v centru pozornosti individuum, zatímco mýtus se zaměřoval na společenství.

Představili jsme si Milétskou filosofickou školu a Hérakleita. Do Milétské školy řadíme Thaléta, Anaximadra a Anaximenése. Všichni společně i s Hérakleitem se zaměřují na vznik světa a hledají pralátku, ze které celý kosmos (vesmír) vznikl.

Kontrolní úkoly k probranému tématu:

1. Kde vzniká filosofie? Jmenujte, alespoň dva filosofy, kteří stáli u zrodu filosofie. Jakými tématy se zabývali?
2. Přiřaď následující výroky příslušným filosofům (Thalés, Anaximandros, Anaximenés a Hérakleitos) na základě probrané látky.
 - a) „Nebylo by harmonie, kdyby nebylo vysokého a nízkého tónu, ani by nebylo živočichů bez samice a samce, kteří jsou protivami.“
 - b) „A z čeho věci vznikají, do toho též zanikají podle nutnosti, neboť si za své bezpráví navzájem platí pokutu a trest podle určení času...“
 - c) „Je-li zředlován, stává se vzduch ohněm, a je-li zhušťován, stává se větrem, pak oblakem a - ještě více - vodou, potom zemí, potom kameny a ostatní vzniká teprve z toho.“
 - d) „Není to ani voda, ani žádný z tzv. živlů, nýbrž jakási jiná neomezená přirozenost, z níž vznikají všechny oblohy a světy v nich.“
 - e) „Voda, z níž vše pochází, a voda, v níž se vše přeměňuje.“
 - f) „Boj je otcem všeho i králem všeho a jedny učinil bohy, druhé lidmi, jedny udělal otroky, druhé svobodnými.“

⁴⁵ Tamtéž, str. 40 - 41.

g) „Tento svět, týž pro všechny, nestvořil žádný z bohů ani z lidí, ale vždy byl, jest a bude věčně živým ohněm, rozněcujícím se podle míry a hasnoucím podle míry.“

h) „Jako naše duše jsou vzduchem nám, tak dech a vzduch objímá celý svět.“

i) „Vzduch se liší ve své povaze řídkostí a hustotou...“

3. Která nauka z probraných filosofů vás zaujala a proč?

Literatura:

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9.

PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-702-1195-4.

Rozšiřující literatura:

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Mezi mořem a nebem*. Praha: Amfibios 2011. ISBN 978-80-87378-65-6. Str. 175-214

KOČANDRLE, Radim. *Anaximandros z Milétu*. Červený Kostelec : Pavel Mervart, 2010. ISBN 978-80-87378-66-3.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Délský potápěč k Hérakleitově řeči*. Praha: Herrmann & synové, 2006. ISBN 80-87054-00-8.

2.2 Pýthagorás a pýthagorejci

Cíle kapitoly: Cílem této kapitoly je představení pýthagoreismu i s jeho hlavním představitelem samotným Pýthagorou. Po prostudování budete schopni odlišit od sebe Milétskou filosofickou školu a pýthagoreismus. Dále budete umět popsat princip čísla (arithmos) a jeho význam pro tuto filosofickou školu.

Klíčová slova: Pýthagorás, pýthagorejci, číslo, orfismus

Učební text:

Další filosofickou školou, na kterou se nyní podíváme, je po Milétské škole škola pýthagorejců. Je to škola tajná a uzavřená před společností. Členové tohoto spolku při přijetí museli slíbit dodržení spousty pravidel, k tomu se vázal ještě slib skromnosti a mlčenlivosti. Mezi své členy dokonce přijímali i ženy, což v období starověkého Řecka nebylo až tak obvyklé.⁴⁶ Tato filosofická škola působí na území dnešní Itálie a vnáší do řecké filosofie větší důraz na smyslové poznání a rozum.⁴⁷

Pýthagorovci měli společný majetek, zdravě žili, často recitovali, poslouchali hudbu a cvičili se v gymnastice. To pro ně představovalo správný a spořádaný život, který měl každý z jejich členů dodržovat. Důležitá pro ně byla i reflexe nad sebou samým, nad svým životem. Kromě správného života, který se snažili podle svých představ vést, učinili i řadu objevů. Většina jejich objevů byla v matematice a geometrii, k tomu i využívali číselnou mystiku, která pro ně měla posvátný smysl. Prvek harmonie, kterou se snažili všude zachovávat, se promítal také do mnoha disciplín, kterými se zabývali, zejména do oblasti hudby. V lékařství jim šlo o zachování rovnováhy těla a duše. Do této rovnováhy se tedy také promítá myšlenka harmonie. Dále se také značně zabývali astronomií, kde zkoumali především řád a pohyb nebeských těles, kdy pro ně kosmos znamenal uspořádaný celek. V hudbě Pýthagorás provedl objev, co se týče délek struny a jejich závislosti na tónu, i do hudby se promítá harmonie.⁴⁸

Pýthagorejci přijali za svůj náboženský proud zvaný orfismus. Zejména z tohoto proudu převzali představy o duši, kdy se podle tohoto směru po smrti duše převtěluje. Duše je brána jako božský prvek, zatímco tělo není tak podstatné. Tělo je tedy bráno, že „(...) je hrobem duše.“⁴⁹ Duše se za různé viny, kterých se dopouští v průběhu života, převtěluje ve stálém koloběhu zrození a smrti až do doby než se očistí a osvobodí od jinak věčného

⁴⁶ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 99.

⁴⁷ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 42.

⁴⁸ Tamtéž, str. 44 - 45.

⁴⁹ Tamtéž, str. 43.

koloběhu. K očistě mělo u pýthagorejců dojít, pokud dotyčný člověk vedl spořádaný a správný život. Měli různá pravidla a zásady, které k tomu bylo třeba dodržovat - např. nejíst pokrmy z masa nebo chovat se dobře k zvířatům.⁵⁰

Pýthagorás ze Samu je zakladatelem tohoto filosoficko-náboženského spolku pýthagorejců. Žil přibližně 572 - 494 př. n. l. a je znám jako vědec, filosof a náboženský myslitel. Pýthagorovi je připisováno autorství Pýthagorovy věty o pravoúhlém trojúhelníku, kterému dal teoretickou podobu, i když už pravděpodobně byla dřív prakticky využívána při měření.⁵¹

O pýthagorejcích je známo, že byli tajným spolkem, a proto Pýthagorás, aby udržel tuto tajemnost, přednášel v noci. Traduje se, že ho jeho žáci při přednáškách neviděli a že přednášel v bílém plášti.⁵²

Pýthagorás učinil krok od Anaximandrový filosofie, která začínala u něčeho neomezeného a neohrazeného (apeiron) k něčemu ohraničenému (peras = mez). Pro Pýthagoru byl základní prvek číslo (arithmos). Pro pýthagorejce bylo tedy velmi významné číslo, a proto jejich filosofie dospěla k filosofickému matematismu. Číslo pro ně vyjadřovalo prostorovou veličinu - jednička znamenala bod, dvojka přímku, trojka čtverec neboli plochu a čtyřka krychli neboli obsah. Číslo je ve všem a harmonicky uspořádává celý kosmos. Zde je krok k určité abstrakci od konkrétních prvků jako voda, oheň a vzduch, které postihujeme smysly. Dnes chápeme číslo jako abstraktní symbol, ale pýthagorejci ho pojímali jako něco „(...) mezi smyslovou tělesností a abstraktně myšlenkovou netělesností“⁵³, číslo tedy neztotožnili s nějakou věcí, neboť číslo je to, co všechny věci ovládá a řídí (vyjádření jeho netělesnosti).⁵⁴

Shrnutí:

Pýthagorejci byli tajnou školou, která měla svá určitá pravidla. Do svého spolku přijímali i ženy. Zabývali se hlavně harmonií ve světě a číslem. Číslo pro ně bylo principem, který

⁵⁰ Tamtéž, str. 43.

⁵¹ Tamtéž, str. 42 - 43.

⁵² Tamtéž, str. 43.

⁵³ Tamtéž, str. 46.

⁵⁴ Tamtéž, str. 45 - 46.

vše ovládá a uspořádává. Přechodem od konkrétní pralátky k abstraktnímu číslu se filosofie proměňuje. Za zakladatele a hlavní osobnost této školy je považován Pýthagorás.

Kontrolní úkoly k probranému tématu:

1. V čem se Pýthagorás a pýthagorejci liší od Milétské filosofické školy?
2. Co považovali pýthagorejci za základní prvek, který vše ovládá?
3. Čím se ještě Pýthagorás proslavil kromě své filosofie?

Literatura:

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9.

Rozšiřující literatura:

DE CRESCENZO, Luciano. *Příběhy starší řecké filozofie: Pythagoras, Herakleitos a ti druzí*. Praha: Dokořán, 2010. ISBN 978-807-3631-321.

2.3 Elejská škola

Cíle kapitoly: Cílem této kapitoly je zvládnout látku elejské filosofické školy. Na konci této kapitoly, budete umět popsat stručně elejskou školu a tři její představitele. U každého představitele budete schopni popsat jeho filosofii.

Klíčová slova: Xenofanés, Parmenidés, Zénón, panteismus, apórie, bytí

Učební text:

Další filosofickou školou z předsókratiků jsou eleaté. Tito filosofové působili na území jižní Itálie ve městě Elea, které bylo založeno přibližně kolem roku 545 př. n. l. Eleaté byli ovlivněni pýthagoreismem.⁵⁵

Nyní si tedy představíme tři významné filosofy elejské filosofické školy. Nejprve předchůdce Xenofana, který se zabýval kritikou náboženství, poté Parmenida, který položil důraz na otázku po bytí, a nakonec Zénóna, který se věnoval kritice pohybu. V této filosofické škole se jako první začínají klást zásadní filosofické otázky, zejména otázky po bytí.

2.3.1 Xenofanés z Kolofónu

Xenofanés je považován za předchůdce elejské školy. Pochází z Malé Asie a žil přibližně 569 - 470 př. n. l. Je o něm známo, že přichází z ionského prostředí a že znal ionskou filosofii.⁵⁶

Xenofanés je pro nás nejvíce znám jako kritik náboženství. Kritizoval antropomorfní podobu starověkého náboženství. Ve své kritice náboženství se zaměřuje na to, že lidé si představují bohy přesně takové, jací jsou oni sami - např. že nosí šaty, mají stejnou postavu jako lidé, podvádí se, lžou si apod. Tuto antropomorfní kritiku ještě více konkretizoval na příkladu tuponosých a černých Aethiopů a rudovlasých Thráků, že Aethiopové si bohy představují také černé s tupým nosem a Thrákové zase rudovlasé.⁵⁷

Nakonec z této kritiky odvodil ještě hlubší závěr a to, že i zvířata si představují bohy, jako jsou oni sami - tedy koně si své bohy představují jako koně a podobně. Kritizoval tedy podobu představování si bohů, ale nebyl ateista, jak by se nyní mohlo zdát. Chtěl naopak zbavit náboženství jeho lidských prvků, aby bylo tím pravým náboženstvím. Chtěl, aby bylo prosazeno nové a pravé náboženství.⁵⁸

⁵⁵ Tamtéž, str. 46.

⁵⁶ Tamtéž, str. 46.

⁵⁷ Tamtéž, str. 47.

⁵⁸ Tamtéž, str. 47.

Xenofanés zavádí boha panteistické⁵⁹ povahy. Je to bůh, který ovládá celý kosmos a je vším prostoupen. Tomuto bohu připisuje šest základních vlastností: je jeden, největší, odlišný od lidí, všudypřítomný svým vnímáním a myšlením, nepohyblivý a aktivní svou duchovností. Ještě se o bohu zmiňuje dále a říká, že je kulovité povahy, není to jen duch, ale je tedy právě této tělesné povahy.⁶⁰

Xenofanovi nešlo o to, omezit náboženství svou kritikou, ale chtěl založit religióznější náboženství, které by bylo pevnější a odolnější vůči kritice, aby bylo schopno přetrvat. Podle něj by měl být bůh „(...) vklíněn do všech věcí“⁶¹. Pak je už jen otázkou, která se týká spíše panteismu, zda je tato podoba ještě náboženstvím nebo spíše filosofií.⁶²

2.3.2 Parmenidés

Parmenidés je vlastním zakladatelem elejské filosofické školy a žil přibližně 540 - 470 př. n. l. Jeho význam pro filosofii je značný, je oceňován například Hegelem, který ho označuje za pravého zakladatele filosofie, neboť u něj začala ta pravá filosofie, která se orientuje k bytí.⁶³

Parmenidés nevychází ze zkušenosti a smyslů, ale z rozumu a logiky. Jeho základní tezí je: „Bytí je a nebytí není.“⁶⁴ Na této tezi postavil celou svou filosofii bytí a dal ji do protikladu k Hérakleitově filosofii dění. Z této teze Parmenidés odvozuje několik základních vlastností bytí. Když bytí je a nebytí není, tak z toho také vyplývá, že není vzniku ani zániku, protože kdyby něco mělo vzniknout, tak by to muselo vzniknout z ničeho a zaniknout také do ničeho. Dále odvozuje, že když bytí nemá vzniku ani zániku, tak je tedy věčné, stálé a neměnné. Mezi další vlastnosti bytí patří, že je souvislé, nepřetržité, stejné, celistvé, neporušené a nedělitelné. Z toho odvozuje další základní tezi, že bytí je jedno.⁶⁵

⁵⁹ Panteismus je náboženským názorem, který si nepředstavuje Boha jako člověka. Panteistická představa Boha se snaží být co nejméně podobná člověku.
NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

⁶⁰ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 48.

⁶¹ Tamtéž, str. 48.

⁶² Tamtéž, str. 48.

⁶³ Tamtéž, str. 48.

⁶⁴ Tamtéž, str. 49.

⁶⁵ Tamtéž, str. 49.

Z Parmenidova pojetí bytí plynou důsledky pro tři oblasti a to pro pohyb, determinismus a poznání. Pro pohyb tedy plyne jeho určité popření, neboť aby se bytí mohlo pohybovat, muselo by se pohybovat do nebytí, ale to, jak určil Parmenidés, neexistuje. Parmenidés to však vztahuje pouze k bytí, nikoli k věcem, které vznikají a zanikají. Vyjadřuje se i k otázce řádu světa, který je podle něj striktně určen. Náhoda je tedy určena samotnou povahou bytí, o které jsme si již říkali. Povahou bytí je, že bytí je totožné se sebou samým, stejné a bezrozdílné. Z jeho výroku, že nejsoucí není, vyplývá, že není možné ho ani poznat.⁶⁶ Pro poznání je důležitý Parmenidův citát: „Myslit a být je totéž.“ Chce nám tedy naznačit, že myšlenka je vždy myšlenkou o bytí. Bytí, které je stálé a neměnné se proto má promítnout do našeho poznání - máme poznávat to, co je neměnné. Bytí otevírá cestu k poznání všech proměnlivých věcí.⁶⁷

Parmenidés bývá nazýván otcem racionalismus, protože se oprostil od jakýchkoli mythologických věcí. Jedinou, správnou cestou pravdy je pro něj rozumové poznání, zatímco smyslové poznání je cestou pouhého mínění. Parmenidés se ale nesnaží vyvrátit smyslové poznání, jen se snaží poukázat na to, že rozumové poznání je tím správným.⁶⁸

U Parmenida ve vývoji filosofie nastává určitý zlom. Pozornost se od smyslových věcí obrací k bytí. Důraz klade na rozumové poznání, které se pro filosofii stává typickým druhem poznání.

2.3.3 Zénón Elejský

Žil přibližně 490 - 430 př. n. l. Byl žákem Parmenida, jehož učení se snažil obhájit v tzv. apóriích. Apórie pochází z řeckého slova aporia = nesnadnost, bezradnost. Zénón obhajoval učení Parmenida tak, že chtěl určitým způsobem ukázat, že opačná cesta, než kterou hlásá Parmenidés, je cestou nesprávnou. Snažil se proto popřít smyslovost a pohyb, aby ukázal, že kdo zastává cestu smyslového poznání, dostává se do neřešitelných sporů. Nyní si tedy ukážeme čtyři základní Zénónovy apórie.⁶⁹

První apórie se nazývá metodou půlení (dichotomie). Popíšeme si tuto metodu na příkladu cesty z bodu A do bodu B. Pokud chci dojít do bodu B, musí zvládnout alespoň polovinu

⁶⁶ Tamtéž, str. 49 - 50.

⁶⁷ Tamtéž, str. 50.

⁶⁸ Tamtéž, str. 51.

⁶⁹ Tamtéž, str. 51 - 52.

cesty. Pokud však chci dojít do poloviny cesty, tak musím ujít polovinu poloviny cesty. Takto bychom při půlení mohli pokračovat donekonečna, až bychom nikdy nevyšli. Nemůžeme se tedy hnout z místa, protože před sebou máme vždy polovinu nějaké poloviny cesty, které jsme nedosáhli. Zénón tedy chtěl poukázat na to, že jsoucí se se jsoucím tak těsně stýká, že není prostoru pro nebytí, kterého by bylo třeba pro pohyb, jak učil Parmenidés. K tomuto se vyjadřuje ještě i Aristotelés, který nás upozorňuje, že Zénón zaměnil dělitelnost abstraktního prostoru s prostorem skutečným, kde dělitelnost donekonečna není možná.⁷⁰

Druhou apórií je Achilleus a želva. V této apórii jde o to, že Achilleus není schopný dohonit želvu v běhu, která před ním má náskok. Zénón to vysvětluje tak, že Achilleus než dorazí do místa, kde byla želva, tak želva zase o kousek popoleze. Než Achilleus dorazí do místa, kam želva popolezla, tak želva zase popoleze o kousek, a takto bychom mohli pokračovat donekonečna. Náskok želvy se bude neustále zkracovat, ale Achilleus želvu nedohoní.⁷¹

Další apórií je apórie letícího šípů. Vystřelený šíp se ve svém letu vždy v každém bodu nachází v klidu - v každém časoprostorovém okamžiku spočívá nehnutě ve vzduchu.⁷²

A nakonec poslední apórie, apórie stadionu. Tato apórie není již pro nás tolik důležitá, ale ukazuje na relativnost pohybu. Jde o důkaz, kdy se Zénón zabývá pohybem těles po stadionu. První jeho apórie nám tedy poukazovala na nemožnost pohyb začít, druhá na nemožnost pohyb dokončit, třetí na nemožnost pohyb zachytit a čtvrtá poukázala na nemožnost pohyb sčítat.⁷³

Zénón díky svým apóriím je považován za zakladatele dialektiky⁷⁴ v antice. Je jasné, že sám Zénón nebyl přesvědčen, že by Achilleus želvu nedohonil, ale snažil se vyvrátit protikladné nauky Parmenidova učení. Zénón, který pohyb rozložil na části, tak porušil

⁷⁰ Tamtéž, str. 52.

⁷¹ Tamtéž, str. 52.

⁷² Tamtéž, str. 52.

⁷³ Tamtéž, str. 52.

⁷⁴ Dialektika se v různých obdobích hodně proměňovala. V antice byla dialektika uměním vést rozhovor a umlčet soupeře v argumentech. Jejím zakladatelem byl Zénón z Eleje. NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

kontinuitu pohybu. Objevil tedy v pohybu diskontinuitu, přetržitost, kterou však při smyslovém vnímání nejsme schopni pozorovat.⁷⁵

Shrnutí: Představili jsme si elejskou filosofickou školu, která se hlavně zabývala bytím a pohybem. Jejím předchůdcem byl Xenofanés, který kritizoval antropomorfní náboženství a snažil se zavést panteistického boha. Zato Parmenidés se zabývá bytím, kdy prohlašuje, že bytí je a nebytí není. Na něj navazuje Zénón, který se snaží popřít pohyb svými apóriemi.

Kontrolní úkoly k probranému tématu:

1. V čem spočívala Xenofanova kritika antického náboženství?
2. Odvod' z tohoto výroku alespoň tři základní vlastností Xenofanova boha:

*„Celý on vidí a celý též myslí a celý též slyší,
na témže místě stále on zůstává, aniž se pohne;
nijak mu nesluší, aby snad přecházel tam nebo onam.
Beze vší námahy všechno on koná myšlenkou ducha.“*

3. Co vyplývá z Parmenidovy teze „Bytí je a nebytí není.“ pro vznik a zánik?
4. Připomeň si Zénónovu apórii Achilleus a želva a zkus ji před ostatními spolužáky znovu vysvětlit. Místo Achillea a želvy si však vyber jiné postavy či zvířátka.

Literatura:

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9.

NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

⁷⁵ STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9, str. 102.

Rozšiřující literatura:

SVOBODA, L. *Zlomky předsokratovských myslitelů*. Praha: ČSAV, 1944.

2.4 Přírodní filosofie a atomistika

Cíle kapitoly: Cílem této kapitoly je pochopit přírodní filosofii a atomistiku. Na konci této kapitoly budete znát dva představitele přírodní filosofie a dva z atomistiky. Dokážete popsat vývoj atomistiky z přírodní filosofie.

Klíčová slova: přírodní filosofie, atomismus, atomy, Empedoklés, Anaxagoras, Leukippos, Démokritos

Učební text:

Přírodní filosofie, která vychází z elejské filosofické školy, je předchůdcem atomismu. Na tuto přírodním filosofii pak atomismus bezprostředně navazuje. Atomismus je posledním obdobím předsókratické filosofie. Po tomto období navazuje sofistika a sofistickou již začíná klasické období řecké filosofie se svými významnými filosofy jako je Sókratés, Platón a Aristotelés.

Zde v následujícím výkladu se začíná otevírat prostor pro materialistickou filosofii. Některé myšlenky, zejména atomistů, jsou poměrně aktuální dodnes, i když mnohdy muselo dojít k aktualizaci a upřesnění.

2.4.1 Empedoklés z Akragantu

Empedoklés žil asi 493 až 433 př. n. l. a byl to řecký filosof působící na Sicílii. Měl aristokratický původ, ale přesto obhajoval demokracii. Zvláštním způsobem v sobě zosobňoval vědce a šarlatána. Pravděpodobně ho ovlivnil pýthagoreismus. Traduje se o něm taková pověst, že skočil do kráteru sopky Etny. Do sopky měl skočit proto, aby po něm na světě nic nezbylo a ostatní lidé nabyli myšlenky, že se jako nesmrtelný vrátil mezi

bohy. Pravda však měla vyjít najevo, když se na úpatí sopky našel jeho sandál. Pravděpodobnější než tato pověst však je, že zemřel ve vyhnanství.⁷⁶

Z jeho práce se dochovaly jen určité zlomky, ze kterých můžeme pouze odhadovat, že jeho hlavním úkolem ve filosofii bylo smířit eleatismus s hérakleitismem. Sám vycházel ze své zkušenosti, kdy uznal, že vše ve světě podléhá neustálé změně, pohybu, vznikání a zanikání. Zároveň však je potřeba mít na paměti i určitou logiku všech věcí, že existuje u věcí něco neměnného. Vytvořil tedy určitý kompromis, smíření mezi těmito filosofickými směry. Vše, co díky smyslům vidíme vznikat a zanikat, tak to je pouhým míšením a rozdělováním jedněch neměnných prvků. Z toho však vyplývá, že vše, co existuje, je vždy jedním a týmž. Za neměnný základ světa považuje čtyři základní prvky: oheň, vzduch, země a voda. Podle Empedokla jsou tyto čtyři prvky kořeny všeho (řecky pantón rizómata). Na rozdíl o Miletanů svoji pralátku pluralizoval, čímž vytvořil první krok na cestě k atomismu.⁷⁷

Empedoklés chápal své čtyři stanovené základní živly jako neživou hmotu. Aby z této hmoty něco vzniklo nebo zaniklo, je třeba dvou vnějších hybatelů, kteří vše uvádí do pohybu. Jako dva základní hybatele označuje Lásku (řecky filotés) a Nenávist (neikos). „Nekonečný zápas mezi Láskou a Nenávistí tvoří osu věčného koloběhu tragického cyklu světa.“⁷⁸ Láska je pozitivní silou, díky které vše vzniká, spojuje se a sjednocuje, zatímco Nenávist je silou opačnou, která vše hubí a ztracuje. Láska nad Nenávistí převažuje, aby vytvořila ideální svět, kde jsou všechny čtyři živly v harmonii. Svět se dostává do podoby ideálního smíšení. Až se ve světě dosáhne této ideální hranice, začne nad Láskou dominovat Nenávist, díky které svět dospěje až ke svému zničení. Poté zase nastupuje ve své vládě Láska a koloběh světa se opakuje.⁷⁹

2.4.2 Anaxagoras z Klazomen

Dalším přírodním filosofem je Anaxagoras, který žil přibližně 500 až 428 př. n. l. v Malé Asii. Proslavil se zejména tím, že přesunul filosofii do Athén přibližně roku 460. Měl střízlivý pohled na svět, díky kterému byl obviněn z bezbožnosti, když pronesl, že Slunce

⁷⁶ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X., str. 54.

⁷⁷ Tamtéž, str. 55.

⁷⁸ Tamtéž, str. 55.

⁷⁹ Tamtéž, str. 55 - 56.

je jen rozžhavený kámen. Pro Athéňany bylo Slunce bůh Helios, a proto nebyli schopni přijmout Anaxagorovo tvrzení o tom, že Slunce je rozžhavený kámen. Byl poté vyhoštěn z Athén a bylo mu umožněno se vrátit do Malé Asie.⁸⁰

Zrovna tak jako Empedoklés tak i Anaxagoras se pokusil o sloučení dvou protikladných směrů - hérakleitismu a eleatismu. Snaží se zachovat Parmenidovu tezi o stabilitě jsoucího tím, že tvrdí, že všeho není o nic méně ani více, protože všeho je stále stejně. Stabilitu jsoucího chápe Anaxagoras hérakleitovsky. Podle jeho filosofie vznikání je směřováním a zanikání rozlučováním. Původních věcí bylo hodně a počátkem všeho byly zárodky neboli semena věcí (řecky spermata chrématon). Pralátkou jsou tedy semena věcí, Anaxagoras tedy také pluralizoval pralátku jako Empedoklés. Vše, co je na světě, je složené z těchto semen. Neuznal existenci jakéhokoliv prvku, který by nebyl složen ze semen. Semena podle Anaxagora jsou dělitelná a potřebují vnější sílu pro uvedení do pohybu.⁸¹

Hybným činitelem, který spojuje věci je duch, rozum (řecky nús). Nús spojuje vzájemně semena všech věcí a uspořádává je do určité podoby nebo je naopak zase od sebe odděluje apod. Nús je podle Anaxagora nekonečný, vše řídící a ovládající, přesto, že všechny věci se skládají, tak nús sám z nich složen není, je to jsoucno, které stojí nad světem.⁸²

Pro vnímání je podle Anaxagora důležitá odlišnost. Abychom něco mohli zpozorovat, musí se to od nás odlišovat. Příkladem je teplota, kterou my jako studenou vnímáme, pokud je na rozdíl od nás chladnější. Pro naše vnímání je důležité pozorování.⁸³

2.4.3 Leukippos z Milétu

Leukippos je považován za zakladatele atomistiky⁸⁴. Žil přibližně 500 až 440 př. n. l. a o jeho životě víme velice málo.⁸⁵

⁸⁰ Tamtéž, str. 57 - 58.

⁸¹ Tamtéž, str. 58 - 59.

⁸² Tamtéž, str. 59.

⁸³ Tamtéž, str. 60.

⁸⁴ Atomismus je filosofický směr, který tvrdí, že celý svět je složen z malých tělísek neboli atomů. Všechno dění pak závisí na pohybu těchto tělísek jejich vzájemným narážením a spojováním. NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

⁸⁵ TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X, str. 61.

Zachoval se nám jeden zlomek z jeho díla, zato velmi podstatný zlomek. Z jeho dochovaného citátu vyplývá determinismus světa. „Nic se neděje nazdařbůh, nýbrž vše z důvodu a nutně.“⁸⁶

Pravděpodobně byl Leukippos autorem některých základních tezí atomismu, které pak převzal Démokritos a rozpracoval je. Byl žákem Zénona, ale elejskou nauku o bytí obrátil. Bytí pro něj nebylo jednotné a ucelené, ale rozložil ho na pohybující se hmotné prvky, kterým dal jméno atomy (řecky atomos = nerozřezatelný, nedělitelný). Proti Parmenidovi se vymezil tezí, ve které tvrdil, že jak existuje bytí, tak existuje i nebytí. Podle něj vedle atomů existuje ještě prázdný prostor = nebytí. Nebytí a nejsoucno považuje za něco méně než jsoucno.⁸⁷

Dochází tedy k proměně otázky pohybu s Leukippovým učením. Atomy se tedy pohybují do prázdného prostoru, který jejich pohyb umožňuje. Díky tomu prázdnému prostoru je umožněn pohyb. Atomy do sebe narážejí, různě se slučují a to vše se děje v pohybu. Atomy však jsou neprostupné, nedělitelné a neměnné.⁸⁸

2.4.4 Démokritos z Abdéry

Démokritos je dalším atomistou a žil přibližně 460 - 370 př. n. l. a patří k nejvýznamnějším myslitelům starověku. Někdy bývá také označován jako smějící se filosof pro svoji osobnost i pro optimistický ráz jeho filosofie. Nejvyšším dobrem pro něj byla dobrá mysl a celková pohoda. (Známý je jeho citát: „Život bez slavností je jako dlouhá cesta bez hospod.“⁸⁹) Vysmíval se marnému snažení lidí o věci a směšné záležitosti, které si takové úsilí vůbec nezaslouží.⁹⁰

Někdy bývá považován za bojovníka a obhajovatele středních vrstev, protože hlásal, že krajnosti jako chudoba nebo bohatství nejsou správné. Proto bychom se měli snažit držet středu.⁹¹

Ve své atomistické filosofii vychází z Leukippa. Přebírá od něj myšlenku, že vše je tvořeno atomy a plným nebo prázdným prostorem. Navíc stanovuje, že dělení donekonečna, které

⁸⁶ Tamtéž, str. 62.

⁸⁷ Tamtéž, str. 62.

⁸⁸ Tamtéž, str. 62.

⁸⁹ Tamtéž, str. 63.

⁹⁰ Tamtéž, str. 63.

⁹¹ Tamtéž, str. 64.

bylo u Anaxagory, není možné. Poslední možnou částicí, ke které se díky našemu dělení můžeme dostat, je atom. Atomy se mohou pohybovat jenom díky prázdnému prostoru. K pohybu dochází různým narážením atomů mezi sebou, protože od přírody jsou nepohyblivé. Pohyb, prázdno i atomy jsou věčné, ani pohyb ani atomy a ani prázdno nemá svého počátku. Za toto, že pohyb, atomy a prázdno jsou věčné a jejich pohyb nepochází z něčeho, byl Démokritos kritizován Platónem. Vyčítal Démokritovi a vlastně atomistům celkově, že pouze konstatují, že pohyb je a tím to pro ně končí.⁹²

Démokritova koncepce byla determinismem. Jak Démokritos popíral náhodu, není přesně jasné. Svět se skládá z atomů a je řízen nerozumnou přírodou. Démokritos dále rozeznává dva stupně poznání. Smyslové poznání, o kterém se vyjadřoval jako o temném, neboť vede ke spoustě omylů. Když smyslové poznání selže, tak nastupuje druhý stupeň poznání, poznání rozumové. Je to poznání pravé, které nám odhaluje pravdu a je to v podstatě matematicky vyjádřitelné postizení povahy věci.⁹³

Shrnutí: Ukázali jsme si, že se z přírodní filosofie vyvinula atomistika. Ke každému směru jsme si představili dva filosofy. Přírodní filosofie se snažila smířit dva protikladné směry - hékaleitismus s eleatismem. Empedoklés látku, ze které svět vzniká, pluralizoval na čtyři základní živly. Anaxagoras také pralátku pluralizoval na semena věcí, ze kterých vše vzniká, čímž se přiblížil k atomismu. Atomisté (Leukippos s Démokritos) za základ světa považují atomy. Atomy jsou poslední částčkou, na kterou je svět možné rozložit, jsou nedělitelné a pohybují se do prázdného prostoru.

Kontrolní úkoly k probranému tématu:

1. Vyjmenuj představitele přírodní filosofie a atomistiky v antice.
2. Vzpomeň si na hodiny chemie a fyziky a zkus určit, v čem je nauka atomistů dnes stále aktuální.
3. Vysvětli Anaxagorovu filosofii a porovnej s atomismem.

⁹² Tamtéž, str. 64.

⁹³ Tamtéž, str. 65 - 66.

Literatura:

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X.

NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

Rozšiřující literatura:

SVOBODA, L. *Zlomky před Sokratovských myslitelů*. Praha: ČSAV, 1944.

2. 5 Závěrečné shrnutí

Antická filosofie se vyvíjí z mýtu v období přibližně 7. - 6. st. př. n. l. První filosofové se nachází ve městě Milét a zabývají se tím, z čeho vznikl svět, hledají pralátku. Thalés za pralátku stanovuje vodu, Anaximadros apeiron a Anaximenés vzduch. K Milétským filosofům se řadí ještě Hérakleitos díky svému podobnému myšlení a pro toho je pralátkou oheň. Další školou po Milétské je škola pýthagorejců v čele se samotným Pýthagorou. Pýthagorejci se zabývali číslem (arithmos), což považovali za princip, který vše ve světě řídí, zde je tedy určitý posun směrem k abstraktnosti. Třetí filosofickou školou, která v antickém Řecku vznikla, byla elejská škola, která se zaměřovala na bytí a pohyb. Jejimi nejvýznamnějšími filosofy byli Parmenidés a Zénón. Věnovali se zkoumání bytí, které je podle nich neměnné a stejné, byli tedy v protikladu k hérakleitismu. Nakonec jsme se zabývali přírodní filosofií a atomistikou, kde bylo podstatnou otázkou, z čeho se věci skládají. Dochází u nich k proměně pohledu na pohyb, ten na rozdíl od eleatů považovali za možný. Atomy se pohybují a ke svému pohybu potřebují prázdný prostor, do kterého se pohybují.

2. 6 Test z presókratické filosofie

1. Kde vzniká filosofie? (v jaké státě, případně městě)
2. Co je pralátka? Uveď 1-2 filosofy a jejich pralátku.

3. Napiš, co víš o Pýthagorovi? (hlavně z filosofického hlediska)
4. Co je orfismus? Kdo ho vyznával?
5. Kdo kritizoval antropomorfní náboženství? A jak?
6. Napiš základní Permenidovu filosofickou tezi.
7. Vyber si jednu Zénónovu apórii a popiš ji.
8. Který filosof se pokusil smířit hérakleitismus s eleatismem?
9. Co je činitelem, který spojuje semena věcí u Anaxagory?
10. Vyjmenuj dva představitele atomismu a popiš, co atomismus je.

3. Didaktický rozbor učiva

Tématem výukového textu byla předsofatická filosofie. Nejprve si nastíníme cíle, metody a východiska výuky. Poté se zaměříme na literaturu k tématu a ukážeme strukturu textu.

Text je určen pro výuku na střední škole, gymnáziu či střední odborné škole. Tento výukový text může sloužit učitelům jako základ vědomostí, které by si žáci měli osvojit během výuky. Hlavně je však text určen pro žáky, neboť popisuje základní znalosti z filosofie u předsofaticků a následně za každou kapitolou jsou kontrolní úkoly, které žáky nutí se nad tématem zamyslet. Rovněž je za každou kapitolou uvedena literatura. Správné odpovědi k úkolům na konci každé kapitoly by měl pro kontrolu žákům podat učitel, správné odpovědi je vždy možné najít v tomto učebním textu. Někdy jsou úkoly otázkou na vlastní názor, takže na některé úkoly neexistuje správná odpověď, úkoly se snaží nutit žáky k zamyšlení nad probraným tématem.

3.1 Cíle výuky

Téma předsofatické filosofie je zaměřeno na počátky vzniku filosofie v antice. Cílem tohoto učebního textu je seznámit žáky s prvními filozofy v antickém Řecku. Z hodin by si měli odnést základní znalosti, kde a proč filosofie vzniká, jaké do prvního období řadíme filozofy a čím se tito filozofové zabývali. Zároveň by žáci měli být upozorněni na fakt, že počátky filosofie vznikají v dávné době, což je důvodem, proč nám dnes tato filosofie přijde naivní.

Konkrétními cíli je seznámení se s filozofickým myšlením, zaměření se na otázku bytí a vzniku světa a získání základních vědomostí o vývoji filosofie v antice. Je nezbytné mít neustále na paměti, že jde o prvotní základy myšlení v antice, které se nám dnes možná jeví jako jednoduché a omezené, přesto má toto myšlení veliký význam pro rozvoj následující filosofie a života vůbec.

3.2 Metody a pomůcky

Výklad by měl být frontální, ale se snahou zapojit do výuky žáky pomocí různých otázek, při čtení citátů apod. Nejprve by na začátku každé vyučovací hodiny mělo dojít k lehkému shrnutí probrané látky tak, že učitel bude svými otázkami zjišťovat, co si žáci z hodin

pamatují. Žákům bude umožněno se dívat do sešitu, kde budou v rychlosti moci vyhledávat odpovědi, protože se jedná pouze o opakování látky a ne o test či zkoušení. Poté se přejde k výkladu nové látky. Ke konci hodiny může dojít k zopakování nejdůležitějšího a k procvičení pomocí úkolů, které následují pro žáky za každou podkapitolou. Některé úkoly mohou být žákům zadány jako domácí úkol. Správnost odpovědí by vždy měl korigovat vyučující.

Je možné promítat výklad na projektor nebo si připravit jen základní body, které jsou důležité a ty následně promítat, aby s tím mohli žáci při zápisu do sešitů spolupracovat. K porozumění a ozvláštnění hodiny je dobré nechat hledat žáky ve slovníku řecko - českém, neboť některé pojmy a výrazy, které se ve výkladu vyskytují, pocházejí ze starořečtiny.

3.3 Mezipředmětová souvislost

Antická filosofie se nezbytně prolíná s dějepísem antiky. Považuji za vhodné, aby nejprve žáci znali základní dějepisné události v antickém Řecku a jeho okolí, na což se pak může přirozeně navázat s výkladem antické filosofie.

Rovněž je dobré, pokud jsou žáci již seznámeni s antickou literaturou - často to bývá spíše až pozdější dílo jako např. Platón, Aristotelés či antické tragédie, přesto to umožňuje lépe ukotvit výklad, pokud o tomto období mají žáci již nějaké porozumění.

3.4 Východiska a zdroje

Filosofie se řadí do společenských věd, které se vyučují na středních školách a gymnáziích. Většinou se při výkladu začíná antickou filosofií a pokračuje se postupně až k novověku. Zde tedy předkládám základní učební text předsókratické filosofie, na kterou další filosofové reagovali a vycházeli z ní.

Vzhledem k tomu, že je to jedno z nejstarších období filosofie, tak se nám od některých filosofů dochovaly pouhé zlomky. Někdy ani nevíme s jistotou, zda výroky přiřknuté konkrétním filosofům jsou skutečně jejich.

K tématu presókratické filosofie nemáme mnoho materiálů, proto budu vycházet při sestavování učebního textu z nejzákladnější literatury. Základní díla pro mě budou:

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*.

PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistikou a Sókratem: Přednášky z antické filosofie*.

Tato díla by měla postačit pro základní vědomosti ohledně předsókratické filosofie na střední škole.

2.5 Struktura učebního textu

Učební text je strukturován do čtyř základních kapitol, které odpovídají časové posloupnosti, jak se filosofie vyvíjela, ale rovněž i souvislosti filosofických myšlenek. Kapitoly po sobě následují v tomto pořadí: 1. Ionská filosofie, 2. Pýthagorejci, 3. Elejská filosofie, 4. Přírodní filosofie a atomismus. V každé kapitole je podán výklad a na konci kapitoly jsou kontrolní úkoly, se kterými je možno spolupracovat v hodinách nebo při domácí přípravě. Dále je také uvedena literatura, případně pro zájemce i rozšiřující literatura. Na závěr druhé kapitoly byl podán návrh testu pro žáky, kteří absolvují výklad předsókratické filosofie.

Závěr

V první části závěrečné práce jsme se nejprve věnovala učivu a jeho výběru. Učivo musí být systematicky předkládáno od jednoduššího ke složitějšímu a je vhodné, aby bylo provázáno i s jinými předměty. Učivo by mělo klást důraz na aktivitu žáka a žák by se měl učit jen to, co pro něj má smysl a je to důležité, nemělo by tedy docházet k přetěžování žáka zbytečnými informacemi.

I ve výuce je rychlý pokrok vědy patrný, a proto by se to mělo odrazit na výběru učiva, které je třeba podle aktuálních trendů a nových vědeckých objevů přizpůsobovat. Rychlý rozvoj vědy s sebou přinesl změnu v přechodu od statického vzdělávání hotových informací k dynamickému způsobu vzdělávání, kdy se žáci sami učí potřebné informace získávat.

Dalším probíraným tématem byla učebnice, která je důležitým médiem ve vzdělávání. Učebnice tu byly již od pradávna a ani dnes v době moderních počítačových technologií se od jejich využívání neupouští.

Učebnice nám prezentuje probírané téma, organizuje výuku a pomáhá studentovi se v ní orientovat. Učebnice slouží oběma stranám vzdělávacího procesu. Učitelé ji užívají jako pomoc při výuce a oporu, žáci se z učebnice přímo učí tak, že čtou zaznamenané informace, které pak pomocí úkolů procvičují apod.

Druhá část se již zaměřovala na konkrétní výukový text. Tento výukový text, který jsem vypracovala, je určen pro střední školy a představuje základní vědomosti k tématu předsókratické filosofii. Text jsem strukturovala do různých oddílů podle příbuzných myšlenek a podle toho, jak se dělí na filosofické školy. Každá kapitola nám představila filosofickou školu a její filosofy a nakonec probrané téma prověřila kontrolními úkoly. Na závěr následuje navrhnutý písemný test k probranému tématu.

Cílem tohoto učebního textu je přinést studentům základní vhled do období vzniku antické filosofie. Mělo by dojít k osvojení si jmen základních filosofů a jejich filosofické nauky. K výuce je třeba odborného vedení učitelem, který řídí výuku. Učitel by měl klást důraz na specifickou filosofickou terminologii a na pokus naučit studenty nejen znát vědomosti, ale umět své vědomosti odůvodnit a prezentovat.

Jedním nedostatkem výuky bývá to, že studenti často nemají možno vyjádřit svůj vlastní názor a ani nejsou vedeni k tomu, aby vlastní názor měli. Proto pokud je pak po studentech

žádáno nějaký názor vyjádřit, jsou často překvapeni. Právě i tomuto by výuka filosofie měla studenty naučit. Měli by si osvojit zejména schopnosti jako vyjádřit svůj názor, prezentovat určité téma a umět argumentovat.

Poslední kapitola se zabývala didaktickou analýzou učiva. Nejprve jsme si stanovili cíle, metody a východiska výuky, poté jsme přešli ke struktuře textu a k literatuře.

Použitá literatura:

NEFF, Vladimír. *Filosofický slovník pro samouky, neboli Antigorgias*. Praha: Mladá fronta, 2007. ISBN 978-802-0415-479.

PATOČKA, Jan. *Nejstarší řecká filosofie: filosofie v předklasickém údobí před sofistickou a Sókratem: Přednášky z antické filosofie*. Praha: Vyšehrad, 1996. ISBN 80-702-1195-4.

PETTY, Geoffrey. *Moderní vyučování*. Praha: Portál 2004. ISBN 80-7178-978-X.

PRŮCHA, Jan. *Moderní pedagogika*. Praha: Portál 2002. ISBN 80-7178-631-4.

SKALKOVÁ, Jarmila. *Obecná didaktika*. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon, 1991. ISBN 80-711-3041-9.

TRETERA, Ivo. *Nástin dějin evropského myšlení: od Thaléta k Rousseauovi*. Praha: Paseka, 2002. ISBN 80-718-5171-X.